

NULLADIK ÓRA OTTLIK ISKOLÁJÁBAN

E századi irodalomtörténetünk valóságos legendájává vált az ottliki cselekedet – nem gesztus, mert annál őszintébb és átgondoltabb volt –, vagyis az, hogy a TOVÁBBÉLŐK elfogadott kéziratát visszavette a Franklin Kiadótól. Schöpflin Aladár egyetlen lektori szemöldökráncolása, verbális és írásbeli dicséreteken túli, valóban csupán gesztikus véleménynyilvánítása elegendőnek bizonyult ahhoz, hogy a már nem egészen fiatal, de még mindig kötet nélküli szerző meggondolja magát, s hosszú évekre félretegye késznek hitt művét. Bővebben olvashatni erről a PRÓZA (Magvető, 1980) 219–224. oldalain, ahol Ottlik a Nyugattal kapcsolatos emlékeit eleveníti fel egy 1971-es cikkében. „...Nem sokkal a halála előtt neki [Schöpflinnek] köszönhettem nagyrészt, hogy az ISKOLA A HATÁRON című regényem első, sokkal rövidebb és nyersebb változatát volt lelkierőm visszavenni a kiadótól. Nem mintha szidta volna. Ellenkezőleg, ő fogadtatta el a Franklinnal, ahol hétről hétre nógattak, menjek már fel hozzá, áradozik a kéziratomról, el van ragadtatva. Akkor már Gődöllön laktam, ritkán jártam be. Nem tudom, hogyan történt, de hónapok is elteltek, amíg felkerestem végre. Egy hosszú délutánt töltöttünk kettesben, ránk esteledett. A kéziratot nem hozta szóba. Időnként suttyomban cigarettát kért tőlem. Órák múlva elszántam magam, és megkérdeztem egyenesen, mi a véleménye, milyen a regényem. »Jó« – mondta. Megint beszélgettünk pár órát mindenféléről. Hát hiszen, gondoltam, soha nem mondott többet az embernek szemtől szembe. De még egyszer neki-duráltam magam búcsúzás előtt. »Nem túl vázlatos?« Ezen egy pillanatig eltrüődött, aztán »Nem« – mondta határozottan. Többet egy szót sem lehetett kiszedni belőle. A Franklinnál nem hitték el, amikor elmeséltem a délutánunkat. A kedves, okos Zádor Anna tanúkat hívott és so-

rolt fel, akiknek Schöpflin a nála ritka felsőfokon beszélt a könyvemről. »Már nincs mindig jól, tudja!« – mondták szomorúan a kiadóban. De nem volt Schöpflinnek semmi baja. Öregségében, testi hanyatlásában is kritikai lángelme maradt. Ha fünek-fának, fontos helyeken agyondicsérte a kéziratomat, az a jóságából, az irántam való szeretetéből fakadt. De hogy nekem az – egyébként őszinte – két egytagú szón kívül mást is mondott – a szemöldöke, valamije, a tenyere a kezem fején –: ebben a hozzám való még igazabb szeretete, a magyar irodalomhoz való legnagyobb keménységi fokú hűsége, lelke gyémántszerkezete vezérelte. Szerencsére értettem a közlés rejtejeit. Harminchét éves voltam, és még nem jelent meg könyvem. Ebben az állapotban az író lelkét is eladná az ördögnek, legalábbis én így voltam vele, hogy végre ki nyomtassák a regényét. Az akkori cenzúrahivatal, talán Könyvhivatalnak hívták, jóváhagyta, ráütötte pecsétjét a kéziratomra. Mégis visszavettem, már a nyomdából szinte. Más súlyos okom is volt rá, de a Schöpflinnél töltött délután döntött; abban pedig, hogy tíz év múlva újraírtam, már egyedül az ő keze volt.»

A TOVÁBBÉLŐK 1948 legvégén vagy 1949 legelején kerülhetett a kiadó asztalára. Czibor János és Schöpflin Aladár lektori jelentése olvasható a Holmi 1995. októberi számában (1369–1371. o.). Az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárában őrzött gépirat szövegét eddig csak néhány kutató ismerte. A sűrűn gépelt 89 oldalnyi, mintegy 6 szerzői ív terjedelmű kézirat Ottlik Géza első nagyobb befejezett munkája. A HAJNALI HÁZTETŐK 1944-es közlése a németek bevonulása után abamaradt, a Magyar Csillag nem jelent meg többé. Ezt megelőzően két nagyobb regénykezdeményéről (FORRÓ ÉGÖV, CZAKÓ) tudunk, amelyeket félbehagyott. (Kéziratukat ugyancsak az Országos Szé-

chényi Könyvtárban őrzik.) 1933 óta kíséreltezt katonaiskolai és civil élményeinek hosszabb terjedelmű prózai szövegbe sűrítésével – sikertelenül.

Most in statu nascendi tanulmányozhatjuk az ISKOLA A HATÁRON előmunkálatait. Egyfajta Urtextet igyekszünk az olvasók kezébe adni, azaz amennyire lehetséges, a kézirat 1949-es állapotát helyreállítva tenni közzé a TOVÁBBÉLŐK eredeti verzióját. (Ami azért nehéz, majdnem reménytelen feladat, mert a törlések és beírások időpontja bajosan állapítható meg.) A kiadótól visszavett regény szövegével Ottlik hosszú ideig nem foglalkozott. „Véres verejtékkel voltam nem-író éveken át” – mondta egyszer gödöllői éveire emlékezve, amikor műfordítói robotja idején napi megélhetési gondjai voltak, s nem engedhette meg magának a regényírás/folytatás fényűzését. Feltehetőleg csak 1956-ban vette föl újra a megkezdett, majd kénytelenségéből elejtett fonalat, s folytatta az iskolaregény munkálatait. Kiindulópontja természetesen a TOVÁBBÉLŐK szövegteste volt. A figyelmes olvasó a most publikálásra kerülő – hangsúlyozzuk: kész, befejezett – Ottlik-műben számos olyan részletet talál, amely több vagy kevesebb változtatással belekerült az ISKOLA A HATÁRON-ba, de olvashat olyan részeket is, amelyeknek anyagára csak utalás történik a végső változatban (például mindjárt az első fejezetet). Közlésünk igazolja azt a nézetet, hogy Ottlik Géza egész életén át ugyanazt a művet írta: a gyerekkor,

a katonaiskolai évek, majd az értelmiségi-művész környezetben gyűjtött tapasztalatok alkották egész életműve féltett szerves nyersanyagát. Másfelől az ósváltozat publikálása, a szövegek egybevetése lehetővé teszi az írói szemlélet, stílus, technika fejlődéstörténetének tanulmányozását; Ottlik minden bizonnyal a maga módszeréről is beszélt, amikor 1978-ban egy interjúban ezt mondta Hornyik Miklósnak: „Az első megírása valaminek szükségszerűen spontán. Először lendületből kell írni, mert a lényeges dolgokat, ugye, isteni kegyelem, ihlet vagy arkangyal súgja az embernek: munka közben a legfontosabb, legdöntőbb dolgok belefutnak az ember tollába vagy írógépebe – ezt lendületből kell megírni. Igen ám, csak hogy ez még csak az első verzió, s miután megírtam, leteszem, otthagynom, és pár hónap múlva vagy fél év múlva előveszem. Ilyenkor tudja csak meg az író, hogy tulajdonképpen mit akart írni. Az írás szerkezetét, a külső vázat, a mesét, a nem tudom, micsodát, a látható mondanivalót előre el lehet dönteni, de hogy mi lesz a lényeges, azt csak ebből a lendületből megírt, nem kiadandó változatból lehet megtudni. S akkor szépen újra meg kell írni az egészet.” (PRÓZA, 269. o.)

Közlésünk szándéka egyébként az is, hogy cáfolja az ISKOLA A HATÁRON szerzőségét kérdésessé tevő mendemondákat.

A TOVÁBBÉLŐK minden bizonnyal a fél évszázados irodalmi őselet izgalmaival hat majd Ottlik tisztelői körében. A regényt négy folytatásban adjuk közre.

Kelecsényi László